

II/E
2) SALİH HACIOĞLU

566
a. Oğlunun Anlatışları

Moskova'da Salih Hacıoğlu'nun oğlu, mühendis Lütfi Hacı ile tanışmıştım. Bana babasının ve kardeşlerinin resimlerini verdi. Salih'in Azerbaycan'ın Lenkaran şehrinde yaşayan kızı Nüzhet hanımla ise, Baku'dan telefonla konuştum; ne yazık ki, sağlığı yerinde olmadığı için bana gelemedi, karşılaşamadık.

Lütfi Hacı'dan babası hakkında öğrendiklerimi, TSA 1908-1925 adlı kitabımın s. 274-74/dn. 257'deki vb. bilgilerle birleştirerek sunuyorum.

Salih Hacıoğlu aslen Tonyalı (Trabzon) imiş. 1903'te (23 yaşındayken) İstanbul'daki Askerî Baytar Mektebi'ni birincilikle bitirerek subay çıktıktan sonra Bağdat'ta görevlendirilmiş. İlk çocuğu Süleyman Lütfi, 1906'da Kerbelâ'da dünyaya gelmiş. O zamanlar tıp ve veterinerlik okuyan hemen herkes gibi iyi Fransızca bilen Salih, Mezopotamya'dan sonra Makedonya'ya tayin edilmiş, Burada (yeraltı döneminde) İttihatçı olmuş. (Lütfi Hacı, müteveffa Sovyet tarihçisi Prof. Anatol Filippoviç Miller'in, kendisine, İttihat ve Terakki ilerî gelenlerinin Selânik'te çekilmiş bir grup resminde babasını gösterdiği söylüyor.) İkinci oğlu İbrahim Ethem, 1908'de Üsküp'te doğmuş. Daha sonra İstanbul'a atanan Salih, 1910-12 yıllarında Baytar Mektebi'nde «Emraz-ı İntaniye» hocalığı yapmış. 1910'da İstanbul'da kızı Nüzhet doğmuş. Salih Balkan Harbine katılmış, birliği kuşatılıp kalmış. Harb-i Umumi'de Gelibolu'daymış, ailesini de götürmüştü. Sonra Doğu Cephesi'ne atanmış, Diyarıbekir'de ve Van'da hizmet etmiş. Savaşın sonuna doğru Arabistan'a gönderilmiş. Birliğiyle Adana'ya çekilmiş. Mütarekede İstanbul'a gelmiş, oradan da Ankara'ya geçmiş ve 5. Kolordu Hayvan Hastanesi Müdürü olmuş. 1920 yılında Ankara'da küçük kızı Saadet doğmuş.

1921 Mayısında İstiklâl Mahkemesi tarafından öteki THİF önderleriyle birlikte 15 yıl hapse mahkûm edilen Salih, Kırşehir Hapishanesine gönderilmiş. Orada Sabiha Sünbül adında bir dul hanım, dışarıdan hizmetine bakıyormuş. Bu sıralarda, 15 yaşındaki büyük oğlu Lütfi'yi Sefaret aracılığıyla Rusya'ya göndermiş.

567

1922 yazısında karısı Fatma hanım öldükten sonra Sabiha'yla evlenmiş. O yıl sonunda Komintern'in 4. Kongresi için Moskova'ya giderken, öteki çocuklarını da götürüp orada yuvalara-okullara yazdırmış. Kendisi 1923'te Türkiye'ye dönmüş. Küçük kızı Saadet 1924'te kreşte hastalanmış ve Filátov Çocuk Hastahanesinde ölmüş. 1923 yılının Mart-Ağustos aylarını hapiste geçiren Salih, 1925'te İstanbul'da toplanan TKP 3. Kongresinde yeniden MK'ne seçilmiş. Parası olmadığı için muayenehane açıp özel veterinerlik yapamamış; resmi bir göreve kabul edilmesi ise, söz konusu bile değilmiş. Şark Şimendüferlerine odacı olarak girmiş, sonra tren müfettişi olmuş.* 1927 tutuklanmasına o da katılmış, 23 Ocak 1928'de İstanbul Ağır Ceza Mahkemesince 4 ay hapse mahkûm olmuş. Daha sonra, Parti içinde gözden düşmüş. Ben, «Menşeviklik» suçlamasıyla üyelikten çıkarıldığını da işitmişim. 1928 yılında vize alarak eşi Sabiha'yla birlikte Sovyetler Birliği'ne gitmiş. Önce Moskova'da, sonra da Azerbaycan'daki Kirovabat (eski Gence) şehrinde veteriner olarak çalışmış. (Lütfi Hacı'dan aldığım notlarda Salih'in Azerbaycan'a hangi tarihte gittiği belirlenmemiş; fakat ben, 1930'ların sonlarında, «temizlikler» sırasında gittiğini sanıyorum.) Çocuklarından Lütfi inşaat mühendisi çıkmış; Ethem askerî irtibat subayı olmuş, fakat 1937'de hakkında bir soruşturma açıldığı için intihar etmiş. Nüzhet, aynı yıl işini Kirovabat'tan Lenkaran'a nakleden babasının yanına giderek, oradaki Balık Konserve Fabrikasının Laboratuvarında çalışmaya başlamış. Hepsisi de Ruslarla evlenmişler, çocukları, hatta torunları olmuş.

Salih'in Sovyetler Birliği'nde 1937 Temizliği'nden kurtulabilmesi, gözden uzak küçük bir yerde yaşamasıyla açıklanabilir. 1949 yılında, eşi Sabiha Sünbül (herhalde Salih'in bilgisi ve izniyle) Türkiye'ye dönebilmek için Türk Büyükelçiliğine başvurmuş. Bundan ötürü, karı-koca, ikisini birden Altaylar'daki Barnavul kampına göndermişler. Salih 1954'te bu kampta ölmüş. Karısı ise bir süre sonra serbest bırakılmış ve Nâzım Hikmet'in yardımıyla kendisine bir emekli maaşı bağlanarak son yıllara değin Moskova'da yaşamış.**

* Bak. (Haz.) J. Ergüder, 1927 Komünist Tevkifatı, s. 45 - 47.

** Tevetoğlu, Kitabında bu olayları anlatıyor; ama, Nâzım'ın aşağıdaki şiirini de koymasına (s. 529) ve o şiirde Salih'in 10 Mart 1949 gecesi tutuklandığı apaçık yazılmasına karşın, 20 yıl hatayla, bunlar 1929/1930'da olmuş sanıyor (s. 147/dn.).

Salih Hacıoğlu'nun yaşam öyküsü

1880'de Trabzona bağlı Tonya'da doğmuş. Babası köyün öğretmeni Hacıoğlu Süleyman. Liseyi okuması için aileyi İstanbul'a getiriyorlar. Salih liseden sonra Askeri Baytar okuluna giriyor. Çalışkan olduğu için enstitüde Öğrenci başkanı oluyor. sınıfta Sultan Hamid'in baskı döneminde Fikreti, Namık Kemal'i okuyor. ~~sınıfta~~ Sonunda kitapları arıyorlar, döşemeye sakladığı için bulamıyorlar. Bir ay ~~bir ay~~ hapis, bir ayda izinsiz cezası alıyor. Devrimci heyecan başlamıştır. Son sınıftayken köyüne izinli gidiyor, dayı kızı Fatma'yla evleniyor, onu da İstanbul'a getiriyor. 1905'te ~~askeri~~ Baytar Yüzbaşı olarak Bağdat'a gidiyor. Taşrada maaşlar vaktinde verilmiyor, sıkıntıya düştüklerinden ağaların, şeyhlerin atlarını tedavi için köylere gidiyor. Bir ~~at~~ iyi oldu diye Şeyh büna koyun ~~ak~~ kesiyor, kaşar yiyip kemiklerini sotifranın etrafında bekleyen köpeklerle, kölelere atıyor, onların kapaşmasından keyiflenip gülüyorlar. Bağdat'ta iki yıl oluyor. Şeyhler kemikleri atarken Ya fetah diye atıyorlar. 1908'de Bağdattan Serez'e tayin oluyor. Merutiyetle İttihat Terakki'ye giriyor. Serezden Hareket ordularıyla İstanbul'a geliyor. Eski hamam eski tas fakir fükaranın hali, ayrılıyor İttihat Terakki'de. Birinci Cihan Savaşı sirasında İstanbul'da Askeri Baytar okuluna hoca oluyor. Üsküdar'da ev tutuyor. Bir de kızı doğuyor. 1914 savaş başlayınca Salih Diyarbakır'da Ordü Serbaytarı oluyor. Savaş sonuna kadar orda. Binbaşlı oluyor. Bolşevik devrimi olunca, ka Türkiye'de de yayılıyor bunun akisleri. Salih Hütareke sonunda Ankara'ya geliyor. Ankara Baytar Mektebi Hastanesine Müdür oluyor. Talebeleri Affan Hikmet, Kenan da var. Sovyetlerden de Bağırta Şerif Manatof, Zinetullah Nüşireven ile Salih malzemesi sıkı ilişkiler içinde. Sonunda 14 Temmuz 1920'de, Ankara'da Karaoğlan Çarşısında küçük, ahşap bir binada Parti kuruyor. Partinin kurucuları Salih, Affan Hikmet, Baytar Kenan, Yeşilordu'dan Nazım Bey (Tokat mebusu), Zinetullah Nüşirevan, met Hilmi. Parti Sekreteri Salih Hacıoğlu. Eskişehir, Yozgat, Kırşehir, Adana, Mersinde şubeler açıldı. Kastamonu'da da. Ankara'da çabuk gelişti, üyeleri arttı. 1920 yılının sonlarında hükümet kapatıyor, bütün üyeleri tevkif ediliyor. İstiklâl Mahkemesi... Taklîbi Hükümet suçuyla... Salih Hacıoğlu bunun doğru olmadığını delillerle gösterek savunuyor. 1920 Mayıs'da (!) Nazım Bey'le, Hacıoğluna onbeşer sene veriliyor. Nazım Kayseriye, Salih'te Kırşehir'e. Sabiha Erzincanlı. Seferberlikte muhacirlik başlıyor. Kocası mülâzım Ali Rıza Ruslara esir düşmüş. Dört kardeş Erzincandaki şayak fabrikasında işçi. Bir de altı aylık kızı var. İki kardeş harpta asker.

Muhacirlikte iki kardeşim ~~vardı~~ koleradan öldü. Kayseriye geldiklerinde büyük kardeşi de yakalıyorlar asker ~~ke~~çaşı diye döve döve öldürüyorlar. Anne baba da Ruslar gitti diye Erzincan'a dönüyorlar, orda açlıktan ölüyorlar. Kardeşi Ahmet dükkân bekçisi. ^{BİR}hırsızlık oluyor, ona da bir yıl ceza veriyorlar Erzincan mahpusunda yatarken, Nazım Bey Kayseriye, Salih Hacıoğlu da Kırşehir yollandığı için onunla tanışıyor. Kardeşinin aracılığı ile Sâih bünü görüyor Bu çarsafılı, yanında Dürdanesi (kızı) ile odaya alınıyor. Hacıoğlu nu gardiyan getiriyor, kadının yanında bir karıs peçe. Hacıoğlu binbaşı. Ortaboylu iri gözlü, dazlak kafalı gelip selâm verdi. "Ailem Ankara'da bana da yemek yap, parası benden. Bir dekirmızı bez getir bana. Onunla bütün odayı süslemiş, hapisanede başlamış marşlara, propagandaya. Enternasyonal. Müdür de sayıyor adamı. Ahmet de bana anlatırdı, ama ben anlamıyordum. 1921 yaz ortalarında (!) Salih'in karısı Fatma Yoldaş da geldi Ankaradan. Yakın bir oda kiraladık, kadın hemen odaları Lenin'in/resimleri ve kızıl bayraklarla donattı. Bana boyuna devrimi anlatıyor, ben bir şey anlamıyordum. Hapise Müdürü Sâih'i ara sıra evine bırakıyordu. 1922 başında kolleğe af çıktı. ^{dedi.} Salih çıkınca Kırşehir'deki devrimcilerle ilişkiye geçip "KURUCU" gazetesini çıkardı. Hâk çok tuttu, iyi sattı. Hükümet kapattı. Salih bize (Ahmete bana) Mersin'e gitmeyi teklif etti, kalkıp gittik. Nisan'da, ~~Mersin'e gittik.~~ Ata Çelebi'ye mektup yazmıştı, o devrimcilerin başıydı. Büyük bir ev kiraladık, hepimiz yerleştik. Tek kolleği ailesi olarak yaşamaya başladık. Ya Ata Çelebinin ya da bizim evde devrim toplantıları başladı. Deniz kıyısında bir kahvede Ahmet şıraktı. Salih de bir fotoğrafçının yanında çalışıyordu. Ata Çelebi'nin Doğru Söz adlı gazetesinde Yetim Mehmet adıyla Salih de yazıyordu. Suriye'deki kolleğe de Salih ilişki kurdu. Balava kutularından mektuplar çıkardı. Ankara'ya da Partinin açılması için protestolar yazıyordu. "Yığıtli'im yok, ama inadım inat". Telgraf alıp hasta karısını bırakıp Ankara'ya gitti. 1922 Temmuz. Salih Ankara'ya varınca Karaoğlan Çarşısındaki binayı tekrar açıyorlar. Toplantı yapıyorlar, bitince Salih'e karısının ölüm telgrafını veriyorlar. Kolunda çiban vardı Fatmanın Mersin'deki kolleğe arkadaşların yardımıyla cenazeyi kaldırdık. Birisi bir yaşında, üç çocuk benim başıma kaldı. Bir otomobil kiraladık, kardeşim bir furgonadoldurdu'u eşyalarla, biz de arabayla, Salih'in çarşısıyla Ankaraya gittik. Nazım'ın evinde kaldık. Salih, Parti işleriyle uğraşiyor. Karaoğlan'da açıyor gene. Hükümet kongre yapılmasına izin vermiyor. Gizlilik kararını veriyor. Parti, Salih'in Küçükceset'deki evinde II. kongreyi açıyorlar. Vilayetlerin ayrı ayrı teşkilatlarında (İstanbul işgalde olduğu için hariç) delege geliyor.

1922 Ağustosunda Partinin ikinci kongresi Salih'in Küçükçekircek'te toplanıp çalışmaya başlıyor. Toplantılar geceleri oluyor. Sabiha ve kardeşi Ahmet bahçenin çevresinde polis baskınına karşı nöbetteydi. Kongre on gün sürdü. Türkiye Komünist Partisinin birinci kongresinin nizamnamesine tâbi olmak çalışmaları. Salih Hacıoğlu parti sekreteri seçildi. Enternasyonal'in dördüncü kongresine

delegeler seçildi, Salih de bu arada. Kongre'nin kararları BODU gazetesinde yayınlandı. Salih üç çocuğunu alıp Moskova Komintern'in dördüncü kongresine gitti. Ahmet de Rus elçiliğinde işçi olarak çalışıyordu. Bu arada gittim, Aralof yoldaşı gördüm. Ahmet Hilmi de İzmit'e gönderilmişti. Partice

1922'de hükümet Partiyi tekrar kapattı, üyeleri tutuklandı. Ata Çelebiyi Ankara'ya getirdiler versinde. İzmit'ten Ahmet Hilmiyi de tutuklu getirdiler. İlaya gelmişler İzmit'ten. Ben o sıralarda Hilmi'nin evinde kalıyordum Hilminin

karısı bandarma uyuyunca Sabiha Rozenberge gider karanlıkta duvarı atlayıp aemen getir derler, Hilmi yi götürür. Karısıyla anasını iki gün sıkıştırırlar karakolda bırakırlar. Salih yok, mahkeme başlamıyor. Salih İstanbul'a bir Rus

gemisiyle gelip, yük taşıyan tayafalara karışarak rıhtıma çıkıyor. Köprüde Bonjür camerad) Humanité okuyan bir Fransız sokulup yardım istiyor, evine götürüyor adam.

İstanbul işgalde. Bekleyen tutuklular kızıyorlar Sabiha niye gelmiyor diye.

En çok kızıp bağırان da sakallı Nazım (Geldi baki) Ellerindeki kelepçeyi gösteri propaganda yapıyor. Çıkartıyorlar. İzmit'ten öteye de bir şeyler

satıp para ya yor arabayla gidiyorlar, yoksa yürütecekler. Mahkeme taklihi

hükümetle suçluyor. Oda şöyle diyor: Biz komünistler İstiklâl Savaşına katılarak topraklarımızdan emperyalistleri kovduk, saltanatın yerine yeni bir cumhuriyet, halk hükümeti kurduk. Halkımızın refahı için bütün ödevlerimizi yapacağız.

Dört ay alıyor, ötekilere de üçer ay veriyorlar. İşsiz kalıyorlar. Bytar

Kenan da evi yok, anlarda kalıyor. Bir Ahmed'in kazanç yetmiyor. Küçükçekircek'te

Ancak kuru ekmek bir de başın zömleri! 1923'te Durdane Salih, Sabiha İstanbul'a geliyorlar Ankara'da işsizlik olduğu için. Şehredini'nde teneke evler

önünde fıkara çocukları tango diye pesine düşüyorlar, çarşafsız, mantolu, kostümlü diye. Evde saraçlık yapan Salih'in ölen ablasının kocası saraç

Sabrinin evine geliyorlar. Yakında bir odaya yerleşiyorlar. Muhacirlikten beri kalan tek ziyneti bir beşibirlik Salih'e veriyor kira ve yemek için.

Salih İstanbul'daki gizli örgüt bulup ilişki kurdu. Merkez komitesinde

çalışmaya başladı. Tütün işçisi oldu, iki ay sonra çıkardılar, propaganda

yaptığı için. Tren yoluna Fransız müdûre çıkıp gazete okuduğu işi

istiyor. Biletçi, sonra da Odaya kömür mangalı alıp zehileniyor, karlara

yatarıp oarak ha ę tını kurtarıyor. Hadımköyüne istasyon müdürü oluyor. Cennet gibi her şey. Şefik Hüsnü'ye de materyalleri Sbiha gönderiyor. Dikkat çekmesin diye hep elinde bir sepet meyve, güğümle ya filân götürürdüm. Polisler hasta sansın diye. Şefik Hüsnü Mektep doktoru. Salih'e bir çok haberleri, ben getirirdim, direktifleri, Sonra KOVANI'da bir yıl kaldık, 1924'den 26'ya kadar Salih Pavli istasyonunda kalıktık. İşçilere hep propaganda yapıyor. Pavli İstasyon' oldukça kalabalık ve işçisi de çoktu, Gizli bir komünistlerneşi kurdu Salih. Telgrafla Sirkeci Gar müdürü ça ırdı Komünist oldu'u için işine son verdi. İstifayla.. Tevkifat başlayınca biz de evde tertibat aldık, El yazılarını yaktık, Ankara'daki Partimüşhrüsü duvarda bir yere gömdük, polisler gelince hiç bir şey bulamadılar...

Sakine Sömbül'ün
 hatıra defterinden
 Vedat Türkalî'nin
 aldığı notlar!

TÜRKİYE SOSYALİST TARİH ARŞİVİ